

De fascinatie van Hub Zwart

Gegrepen

door alles

In de interviewreeks 'De fascinatie' gaat Vox op zoek naar wat het hart van RU-wetenschappers sneller doet kloppen. Dit keer Hub Zwart, hoogleraar filosofie bij de faculteit natuurwetenschappen, gefascineerd door bijna alles en op zoek naar de theorie die de wereld kan verklaren. "Via haaiantanden sta je in contact met tien miljoen jaar geleden."

24 Januari 2008, in een laboratorium in Maryland (VS) lukt het microbioloog Craig Venter om voor het eerst een genoom kunstmatig na te maken, een nieuwe levensvorm te maken. In een studio in Hilversum voelen Georgina Verbaan en Pieter van de Wielen, presentatoren van het nieuwe wetenschapsprogramma *Noorderlicht Nieuws*, Hub Zwart, hoogleraar filosofie der natuurwetenschappen, aan de tand over deze nieuwe ontwikkeling. "Die Venter," vraagt Van de Wielen, "is hij dokter Frankenstein, is hij God, of is 't een bluffer?" "Dokter Frankenstein", antwoordt Zwart zonder aarzeling. "Beiden waren enorm gedreven, beiden waren bezig met het maken van kunstmatig leven en beiden waren bereid om grote risico's te nemen."

Een week na de uitzending zijn we in de tuin van Hub Zwart in Malden. Dochters Lidewij en Hadewijch arriveren juist uit school en kruipen achter de laptop, maar niet voordat cavia en vier konijnen zijn voorgesteld en de vissenloze vijver – mét slakken en salamanders – is getoond. "Vissen zijn enorme vervuilers, net mensen", legt Hub Zwart uit. "Zonder vissen komen er meer kikkers en salamanders op de vijver af. Ik mediteer hier graag." We gaan naar binnen en nemen plaats in de woonkamer, naast een vitrinetafel waarin fossielen en blauwzwarte haaiantanden zijn uitgestald. Terugblikkend op de televisie-uitzending zegt Hub Zwart dat het "allemaal wel erg snel ging". Daardoor komt zo'n ingewikkeld onderwerp als kunstmatig leven niet goed uit de verf. Zwart vindt het belangrijk dat mensen op de hoogte zijn van de laatste wetenschappelijke vondsten en wil daar als filosoof zijn steentje aan bijdragen. Niet met een dreigend vingertje vertellen wat wel en niet mag, maar de duizelingwekkende ontwikkelingen in een bre-

der kader plaatsen. "De politiek is niet langer de stuwende kracht van onze cultuur. Wetenschap en technologie zijn de motor van de geschiedenis geworden. Oorzaak én oplossing van onze mondiale problemen. Wij hebben behoefte aan een nieuwe filosofie."

Marxisme

Anders dan de beestenboel doet vermoeden is Hub Zwart van huis uit geen natuurfilosoof. In 1980 begonnen aan een opleiding psychologie koos hij eerst een ander pad om grip te krijgen op de wereld. "De keuze voor psychologie was een intuïtieve: het brein is het centrum van de wereld." Tijdens deze studie, die hij na een jaar aanvulde met een opleiding wijsbegeerte, raakte Zwart voorgoed besmet met de psychoanalytische theorieën van Sigmund Freud. Die naam duikt tijdens het gesprek te pas en te onpas op, net als die van Karl Marx. "Heb jij iets met het marxisme, pap?" roept dochter Lidewij ontsteld van achter haar laptop. "Vroeger", glimlacht Hub Zwart besmuikt. In 2000 werd hij door de faculteit natuurwetenschappen binnengehaald, om als hoogleraar filosofie een extra dimensie aan het wetenschappelijk onderzoek toe te voegen. Wetenschappers denken nu al in een vroeg stadium na over de implicaties van hun onderzoek voor de maatschappij. Als filosoof op de bètafaculteit en als wetenschappelijk directeur van het Centre for Society and Genomics (CSG) en het Institute for Science, Innovation and Society (ISIS) schippert Zwart voortdurend tussen de harde, praktische wetenschappen en de grote filosofische vragen. Op dat grensvlak zoekt hij het debat op: op wetenschappelijke conferenties, op televisie of in de collegezaal. Lesgeven omschrijft hij als "een kerntaak" en hij houdt zich dan ook bovengemiddeld bezig met het filosofiecurriculum van de faculteit.

Hub Zwart

Geboren op 20 februari 1960 te Geleen

- 1980 -1988 studie psychologie (cum laude afgestudeerd), KUN
- 1981 -1989 studie wijsbegeerte (cum laude afgestudeerd), KUN
- 1993 promotie wijsbegeerte (cum laude gepromoveerd), gezondheidsethiek, KUN
- 1988 - 1992 wetenschappelijk medewerker Instituut voor Gezondheidsethiek, Universiteit Maastricht - Medio jaren tachtig betrokken bij samenvoegen van diverse politieke partijen (waaronder CPN) tot GroenLinks Nijmegen
- 1992 – 1993 universitair docent ethiek, KUN
- 1992 – 2000 wetenschappelijk directeur Centrum voor Ethiek, KUN
- 2000 benoeming hoogleraar filosofie, faculteit FNWI, KUN
- 2003 wetenschappelijk directeur Centrum for Society and Genomics
- 2005 directeur Institute for Science, Innovation & Society

Hub Zwart is tevens auteur van diverse boeken, onder meer over transplantatiegeneeskunde, de Franse filosoof Michel Foucault en Nederlands psychiater J.H. Van den Berg

“Tijdens colleges praat ik niet over dode filosofen. Ik laat studenten kijken naar wetenschappelijke ontwikkelingen en stel daar maatschappelijke vragen over. Het is belangrijk dat je de ontwikkelingen om je heen in een kader kunt plaatsen, dat je de samenhang en context begrijpt.”

Waarom is zo'n kader zo belangrijk?
 “Je leest de krant, je kijkt televisie, je doet van alles. Het is één grote chaos van gebeurtenissen. Op den duur ga je op zoek naar een robuuste theorie die dingen in een bepaald perspectief plaatst. Als kind werd ik enorm geraakt door het lot van de Noord-Amerikaanse indianen. Alles wat ik daarover kon vinden heb ik gelezen en verzameld. Op televisie keek ik indianenfilms. Wat me opviel, was dat de cowboys altijd wonnen en de indianen altijd verloren. Ik identificeerde me met de indianen en vond hun situatie erg onrechtvaardig. Ik had behoefte aan een theorie die dat verklaarde. Die verklaring vond ik in het marxisme.”

Je kwam tot het marxisme via indianenfilms?
 “Ja, ik denk dat dat engagement zo gegroeid is. En ik was ook erg gehecht aan het natuurschoon.

Als ik moest kiezen tussen industrie en platteland – een strijd die prachtig staat beschreven in Marx' *Das Kapital* – zag ik mezelf eerder als iemand die bij het natuurlijke landschap hoorde. Die tegenstelling zat ook in ons gezin. Mijn moeder was van Limburgse komaf, van kleine boerenambachtslieden. De familie van mijn vader, emanciperende arbeiders, kwam vanuit het

‘Ik geloof oprecht dat mensen soms boven zichzelf uitgetild worden’

noorden op de mijn af. Ik hoorde daarom ook bij de industrie, daar had ik mijn bestaan aan te danken.”

Hub Zwart peinst een moment en veert dan op: “En het marxisme haalt die twee tegenstellingen weer bij elkaar. Volgens Marx-criticus Karl Popper is een zwak punt van het marxisme dat het een theorie is die alles verklaart. Ik vind het een sterk punt dat het marxisme alle gebeurtenissen in een bepaald perspectief plaatst. Ik ben altijd op zoek naar dat soort theorieën, zou je kunnen zeggen.”

Mantelorganisatie

Via een lidmaatschap van een organisatie tegen apartheid in Zuidelijk Afrika – naar achteraf bleek een communistische mantelorganisatie – raakte Hub Zwart op de middelbare school betrokken bij de Nederlandse communistische beweging. “Ik was eigenlijk op zoek naar een soort politiek engagement. Limburg is best klein en margi-

een nogal ongure Japanner met een donkere zonnebril naar de Oost-Duitse ambassade. Vanaf de ambassade werden we met een chique auto naar dat festival vervoerd.”

Dat moet als schooljongen een merkwaardige ervaring zijn geweest.
 “Ik voelde toen voor het eerst: ‘Dit is wel een heel grote organisatie.’ Maar ik dacht ook: als ik dit doe, moet ik het goed doen. Dan maar meteen doordringen tot de harde kern. De stap van regionaal communisme naar internationaal was heel snel gezet, terwijl ik met de nationale beweging nooit zo veel had. Ben wel eens naar bijeenkomsten van de CPN geweest, maar daar was altijd ruzie. Daar heb ik sowieso niet zoveel belangstelling voor.”

Maar je bent toch lid geworden van de CPN. Op een kritiek moment zelfs, de partij stond op het punt om opgeheven te worden.

“Ik vond de Nederlandse politiek eigenlijk wat te beperkt, was meer geïnteresseerd wat er in Frankrijk en Italië gebeurde, maar ik wilde op de een of andere manier toch deel uitmaken van die beweging. En tsja, waarom word je politiek actief? Dat heeft toch vaak te maken met

onbehagen in de cultuur, zo noemt Freud dat. Vooral jongemannen van een bepaalde leeftijd hebben daar last van.”

Marathoncolleges

Zodra Hub Zwart begon aan een studie psychologie aan de Radboud Universiteit, verdwenen die Freudiaanse gevoelens van onbehagen als sneeuw voor de zon. “Ik was enigszins verzoend met de samenleving, omdat ik toch dankbaar was dat ik mocht studeren aan zo’n mooie universiteit.” Niet één, maar twee studies volgde hij: psychologie en wijsbegeerte. In zijn spaarzame vrije tijd volgde hij colleges Latijns en Grieks en Indonesische letterkunde. “Ik vond het ene nog interessanter dan het andere. Je had toen nog niet het Honours Programma, maar je kon wel overal aanschuiven.”

Je was geen student die in de kroeg zat?

“Nee, in de kroeg ben ik veel geweest op de middelbare school. Eindeloos. Ik associeer alcohol eigenlijk met Zuid-Limburg. Toen ik ging studeren, heb ik dat marathondrinken achter me gelaten. Marathon college volgen, dát was mijn nieuwe ideaal. Ik had een ontzettend brede en fanatieke interesse voor van alles en nog wat – nog steeds. Via professor Assoun, een Franse psychoanalyticus en toentertijd hoogleraar filosofie, had ik ineens focus in mijn zoektocht. Ik raakte geïnteresseerd in Franse filosofen en de psychoanalyse. In de filosofie kun je gemakkelijk scoren: gewoon zorgen dat je alles hebt gelezen. Ik herinner me het eerste paper dat ik schreef voor Assoun. Heb daar een literatuurlijst bij gedaan met zestig artikelen van Freud. Dat vond ik wel indrukwekkend, het klikte meteen. Hij was ook een boekenfanaat, een manisch lezer. Hij was een spectaculair man, zijn colleges waren enorm druk bezocht. Hij ging vijf uur aan een stuk door, een uitputtingsslag.”

Vanwaar die fascinatie voor Assoun?

“Gewoonlijk sprak een filosofiedocent over de filosofie. Met Assoun had je niet iemand die over filosofie sprak, maar een filosoof zelf te pakken, voor wie

Genomics: een nieuwe revolutie

Genetische screening, gemanipuleerde bacteriën tegen het broeikaseffect en volledig kunstmatige levensvormen. Genomics is *booming business* – en Nijmegen heeft een flinke vinger in de pap. Eind vorig jaar ontving het Centre for Society and Genomics (CSG), een nationaal instituut met als standplaats de Radboud Universiteit, een miljoeneninjectie en op 29 februari werd het startsein gegeven voor een nationale ecogenomicsorganisatie – ook al geïnitieerd vanuit Nijmegen.

Nieuwe inzichten over de werking van ons genoom en nieuwe technieken waarmee mogelijk zelfs kunstmatig leven kan worden gemaakt, vergen nieuwe methodes van onderzoek en nieuwe manieren om na te denken over de impact van deze ontwikkelingen. Met de 25 miljoen euro die het CSG vorig jaar van de overheid ontving, gaat het centrum zich vijf jaar werpen op onderzoek, communicatie en educatie op het gebied van genomics en de impact daarvan op de samenleving. Onderwerpen zoals kanker en genomics, genetisch onderzoek bij zwangere vrouwen en plantgenetica komen aan bod.

filosofische vraagstukken levende vragen waren. Hij kon enorm veel mensen boeien, maar niet iedereen had toegang tot de inner circle.”

Jij behoorde tot die inner circle?

“Ja. Daarvoor moest ik wel extra inspanningen leveren. Destijds heb ik een leesgroep opgericht over Lacan, een Frans psychoanalyticus, en een symposium georganiseerd. Ik zat altijd op de voorste rij, stelde veel vragen. Ik heb lang het idee gehad dat ik in mijn werk niet het niveau had dat ik onder Assoun bereikte. Je moet soms veel concessies doen richting de doelgroep waarvoor je schrijft of college geeft.”

Dat zijn grote offers?

“Ik moet zeggen dat ik de laatste jaren in mijn werk steeds beter de concrete discussie over genomics kan combineren met de echte filosofische vragen. Het bevat me heel goed tussen de natuurwetenschappen, maar op een gegeven moment moet ik misschien toch terug naar de filosofiefaculteit.”

Weggegooide dagboeken

Terug naar de Grote Vragen: uiteindelijk kruip het filosofenbloed toch waar het niet gaan kan. Voorlopig werkt Zwart vooral ’s avonds aan zijn filosofische teksten. Op zolder, waar hij samen met zijn vrouw een kantoor heeft ingericht. Drie enorme boekenkasten propvol filosofische literatuur voor Zwart, een halflege kast voor

zijn vrouw, die als psychologe werkt. “Als ik schrijf, ga ik explosief te werk: dingen zitten lang in mijn hoofd, daarna zet ik ze in één keer op papier. Ik heb wel een notitieblokje, maar dat werkt niet. Ik kan mijn aantekeningen toch niet begrijpen of raak ze kwijt. Ik ben meer van het verzamelen en zie dan ineens het licht, de samenhang. In mijn middelbare schooltijd hield ik veel dagboeken bij. Ik heb ze allemaal weggegooid.”

Schaamde je je voor wat er in stond?

“Nee, nee. Ik ben vaak verhuisd, heb ze weggegooid, het waren er zo veel. Ik heb er nooit spijt van gehad. Het bijhouden van een dagboek was voor mij een schrijfoefening. Niet interessant om terug te lezen.”

Het is niet de enige breuk in je leven: van het Limburgse marathondrinken naar marathonestuderen, van het engagement van Assoun naar de medische ethiek en van de filosofie naar de exacte wetenschappen.

Waar komt die drang naar rigoureuze stappen vandaan?

“Ik heb af en toe behoefte aan migratie. Er staat een mooie zin in het evangelie – dat lees ik het liefst in het Grieks: wie zijn leven wil redden, moet bereid zijn het te verliezen, wie zijn leven verliest, zal het vinden, wie het probeert te redden zal het verliezen. Je moet af en toe bereid zijn om dingen achter je te laten. Je kunt iets winnen als je bereid bent om risico’s te nemen, nieuwe fasen in te duiken. Ik

ben altijd verbaasd over de interessante levenswijsheden die het evangelie aankaart.”

Lees je het evangelie alleen voor de mooie verhalen of is geloof voor jou ook persoonlijk?

“Ik geloof oprecht dat mensen soms boven zichzelf uitgetild worden. Dan schrijf je iets en ben je achteraf verbaasd dat je dat zelf hebt geschreven. Dat heb ik soms bij vakliteratuur, maar vooral bij het schrijven van religieus geïnspireerde gedichten. Ik zie dat niet als een publieke aangelegenheid. In de filosofie moet je mensen niet met dit soort zaken lastigvallen. Mensen zijn soms volstrekt ongevoelig voor religie of hebben er zelfs een aversie tegen. Geloof kan op allerlei manieren een rol spelen. Er zitten hiaten in de wetenschappelijke theorieën, bij de Big Bang bijvoorbeeld. Sommigen zijn dan snel geneigd om daar de hand van God in te zien, maar zo denk ik er niet over. God is voor mij vooral een metgezel die je aanmoedigt zelfkritisch te blijven, zonder dat je afhankelijk wordt van het oordeel van mensen.”

Is dat een van de redenen dat je gefascineerd bent door fossielen?

Om jezelf in perspectief te plaatsen?

“Ik ben graag motorisch bezig, werk graag op het land. Zo’n fossiel zoeken is een vorm van landarbeid. Met mijn dochter ga ik regelmatig naar de zandafgravingen van Mill. Primitiever kan het niet: met een schop en een zeef bij zo’n kuil in het zand. Een heel directe interactie met de natuur. Deze haaiantanden zijn een kleine tien miljoen jaar oud. Dat werpt toch een beetje een licht op onze geschiedenis. Het landschap in deze omgeving is de afgelopen tien miljoen jaar rigoureuze veranderd. Hier was een tropische zee waarin die haaien hun prachtige tanden hebben achtergelaten. In deze omgeving zijn ze spectaculair oud. Met die haaiantanden sta je toch in contact met de wereld van tien miljoen jaar geleden, toen er nog geen mensen waren.” x

*Tekst: Marjolein Pijnappels
fotografie: Duncan de Fey*